

Оригинални научни рад
УДК: 811.163.41'373.612.2
81'255
811.111
DOI: 10.5937/zrffp55-56258

ДВА ЕЛЕМЕНТА СРПСКЕ МАТЕРИЈАЛНЕ КУЛТУРЕ У ПРЕВОДУ: МЕТОНИМИЈА РАКИЈЕ И ПОГДЧЕ

Мирјана М. ДАНИЧИЋ¹
Универзитет у Београду
Филолошки факултет
Катедра за англистику
Београд (Србија)

¹ mirjana.danicic@fil.bg.ac.rs; <https://orcid.org/0000-0001-9152-0877>

Примљен: 23. 1. 2025.
Прихваћен: 10. 6. 2025.

ДВА ЕЛЕМЕНТА СРПСКЕ МАТЕРИЈАЛНЕ КУЛТУРЕ У ПРЕВОДУ: МЕТОНИМИЈА РАКИЈЕ И ПОГАЧЕ

Кључне речи:
транслатологија;
метонимија;
елементи културе;
преводна
еквиваленција;
доместикација;
форинизација.

Сажетак. Могло би се рећи да се током претходних деценија метонимија, као пример фигуративног језика, развила од стилске фигуре до појмовног система утемељеног у људском искуству. Имајући ово у виду, циљ рада је да се испита које транслатолошке стратегије је могуће применити на превођење популарних, културолошки заснованих метонимијских израза са српског на енглески језик. Ауторка рада методом транслатолошке квалитативне анализе истражује степен еквиваленције који се постиже када се појам из изворне културе преноси у циљну културу, односно степен његовог прилагођавања (адаптације) у случају да није постигнута еквиваленција. Анализирани примери изабрани су из регистра гастрономије као једног од најупечатљивијих обележја српске материјалне културе. Закључак рада је да не постоји универзални транслатолошки „рецепт” који би се могао применити у поступку превођења метонимије и да је у преводилачкој пракси превођење метонимије у великој мери условљено контекстом.

Увод

Од традиционалне дефиниције метонимије до данас, могло би се рећи, пређен је велики пут. Метонимија је дуго била заснована на „стварном односу означених појава” на „стварној блискости или логичној повезаности појмова” (Тартаља, 1998, стр. 135). Сматрало се да се најчешће употребљава у идиоматским изразима (нпр. *она је моја десна рука*, *он живи на ловорикама*) или квантитативно (*йойио је две чаше* (ракије), *йојео је два йањира* (супе) и сл.). Међутим, након што су структуралисти увели револуционарну промену у поимању метонимије средином XX века, а посебно захваљујући проучавањима концептуалних метафора у когнитивној лингвистици током претходне три деценије (Тасић и Стаменковић, 2014, стр. 251), метонимија се временом развила до појмовног система утемељеног у људском искуству. Наиме, више није потребно да постоји непосредна веза између језичког израза и означене појаве, већ се метонимија може јавити као резултат одређеног локалног, или културолошког, или чак идиосинкратичног контекста. Због тога, данас сматрамо да метонимија даје облик људској когницији и олакшава језичко изражавање (Haicui, 2014, стр. 28), првенствено зато што је концизан и сликовит начин изражавања. На пример, ако конобарица каже: „Стигао је господин Десет с луком” свима који познају ужи контекст тог угоститељског објекта биће јасно на ког господина она реферира. Чињеница да постоје бројне перцепције метонимије, као и да се различито употребљава у различитим језицима, говори о томе колики изазов она може да представља за преводиоца.

У овом истраживању анализирана су два примера из области гастрономије, једном од најупечатљивијих обележја српске материјалне културе. Ауторка истражује које транслатолошке стратегије је могуће применити на превођење популарних, културолошки специфичних метонимијских израза са српског на енглески језик, посебно испитујући степен еквиваленције који се постиже када се појам из изворне културе преноси у циљну културу, односно степен његовог прилагођавања (адаптације) у случају да није постигнута еквиваленција. Рад је заснован на методологији транслатолошког

истраживања и компаративног поређења, са посебним освртом на евалуацију квалитета превода.

Теоријски гео

Метонимија

Међу првим теоретичарима који су описали појам метафоре био је Аристотел, који у теоријском спису *О њесничкој уметности* пише да је метафора преношење песничког израза „са једног предмета на други, с рода на врсту, или с врсте на род, или с врсте на врсту, или, најзад, на основу аналогije” (Аристотел, 1955, стр. 40–41). Из примера које он наводи приликом објашњења метафоре, а посебно из његовог описа аналогije као песничког украса којим се „неком предмету да друго име, али се имену одузме једна од његових особина” (Аристотел, 1955, стр. 42), видимо да је метонимију обухватио метафором, не давши овом песничком украсу експлицитан назив и објашњење. Иако је од Аристотела до данас било књижевних теоретичара и критичара који сматрају да је метонимија, као и синегдоха, само облик или подврста метафоре, ипак, како Лоџ објашњава, трагови идеје о бинарној опозицији између метонимије и метафоре могу се наћи још у руском формализму (Lodge, 1977, стр. 99). Јасну дистинкцију између ове две стилске фигуре направио је Роман Јакобсон, један од водећих структуралиста свога доба, у огледу „Два вида језика и два типа афазичних поремећаја” (1971) у ком је поделио језик на метонимијски и метафорични. Код њега, метонимија подразумева близину, суседство, односно повезаност (енгл. *contiguity*) појмова (просторну, временску или каузалну), а метафора сличност (Jakobson, 1987, стр. 105). Јакобсон, такође, износи тврдњу да је метонимијски језик карактеристичан за прозу, а метафорични за поезију, као и да су метафорички процеси погодни за правце романтизма и симболизма, док метонимија одређује реализам (Jakobson, 1987, стр. 111). Писац романа реализма „одступа од заплета да би описао атмосферу, и од књижевних ликова ради описа места и времена радње” (Jakobson, 1987, стр. 111).² Дакле, Јакобсон је изменио и проширио традиционалну књижевну дефиницију ова два термина, али отишао и корак даље тврдећи да су метонимија и метафора у супротности, јер настају према супротним начелима. Наиме, метафора припада „одабирној оси језика”, док метонимија и синегдоха припадају „комбинацијској” (Jakobson, 1987, стр. 99). С обзиром на то да је предмет истраживања овог рада метонимија, у теоријском делу нећемо се дубље бавити метафором. На основу Јакобсонових поставки, Лоџ у својој монографији *Начини модерног писања – метафора, метонимија и њихологија*

² Све цитате преузете из Јакобсоновог есеја превела је ауторка рада.

модерне књижевности проширује поделу између ове две фигуре тврђом да је књижевни текст метафоричан, а некњижевни писан у метонимијском модусу (Lodge, 1977, стр. 138).

У свеобухватној монографији о метонимији *Метонимија – скривене њреције у језику, мислима и комуникацији* (2015),³ Џенет Литлмор (Jeannette Littlemore) одређује метонимију као „когнитивни и лингвистички процес у ком помоћу једног појма упућујемо на други” (Littlemore, 2015, стр. 1). Из тврдње да су метонимија и метафора „два сасвим различита средства” (Littlemore, 2015, стр. 1) закључујемо да се њена разматрања о метонимији наслањају на Јакобсонове поставке, као и на све консеквентне теоријске правце који су подвлачили дистинкцију између метонимије и метафоре. Литлмор ову разлику, пре свега, види у томе што метафора подразумева поређење два појма која не морају бити блиска и повезана, а метонимија подразумева „много ближи однос између појма и израза који нас на тај појам упућује” (Littlemore, 2015, стр. 1). За разлику од теоретичара XX века који су ове две фигуре везивали за одређене књижевне врсте, чак и жанрове, Литлмор износи тврдњу да је „метонимија присутна у свим формама изражавања и да има кључну улогу у формулисању и саопштавању идеја” (Littlemore, 2015, стр. 2). Ову тврдњу доказала је тако што је у истраживању анализирала језик не само књижевних жанрова него и савремени језик медија, текстуалне поруке које се шаљу мобилним телефонима, пословну кореспонденцију, али и академске текстове. Анализа примера преузетих из четири велика корпуса⁴ показала је да је метонимија „мултимодална и динамична” (Littlemore, 2015, стр. 3), односно свеprisутна и пожељна у свим савременим формама изражавања.

Еквиваленција

Један од кључних термина у транслатолошким теоријама јесте појам еквиваленције, односно способност да преведени текст досегне изворни текст, то јест да превод има исту вредност као изворник (Рум, 2010, стр. 7). Верност изворном тексту је не само суштина превођења већ и сваког теоријски или прагматично усмереног проучавања превођења. Вредност речи и идеја се у теоријама превођења друге половине XX века показала као кључна: ако претпоставимо да одређена идеја из једног језика има исту вредност на другом језику и пре него се упустимо у превођење, онда говоримо о природној еквиваленцији (Рум, 2010, стр. 6). Различите школе и различити правци давали су различита имена природној еквиваленцији и њеним поткатегоријама, па тако можемо говорити о формалној, динамичној, директној,

³ Наслов монографије, као и све наводе из овог дела, превела је ауторка рада.

⁴ The Bank of English (BoE), the British National Corpus (BNC), the Corpus of Contemporary American English (COCA), Webcorp.

природној, дирекционалној еквиваленцији. Ипак, оно што је заједничко свим приступима јесте инсистирање на верном преношењу изворне поруке на језик циља (превода). Међутим, када говоримо о превођењу елемената културе, верност изворнику подразумева и промишљање о томе како велики језици перципирају културе остатка света. Лоренс Венути, амерички транслатолог, теоретичар и критичар, инсистира на томе да превод буде отпоран, а еквиваленција не-природна (Venuti, 2008, стр. 264), тако што ће преводаца користити решења која нису уобичајена у језику циља, чак и по цену да форма одудара од изворника (Pym, 2010, стр. 21). Он, дакле, тражи да се превод не англиканизује, односно да не дође ни до лексичке, ни до културолошке доместикације (одомаћивања). Према Венутијевом мишљењу, доместикација превода помаже да се циљној публици транспарентно и јасно пренесе изворно значење (1995, стр. 21) тако што се у преводу смањују стране карактеристике језика и културе изворног текста, што није пожељно јер би се тиме елементи једне културе у преводу избрисали. Као пожељну преводачку стратегију Венути наводи форинизацију (отуђивање), односно задржавање елемената стране културе уз могућу ортографску или графолошку адаптацију (1995, стр. 22). У одређеној мери, Венутијева идеја је опречна идеји о природној еквиваленцији, јер поред форме и језика наглашава важност преношења ванјезичких елемената у поступку превођења. Дакле, захваљујући Венутију, природна еквиваленција престаје да буде подразумевана категорија. У савременој транслатологији прихваћена је идеја да је потребно да преводац тумачи изворно значење не само на нивоу лексике него и структуре, смисла, стила, културолошког и историјског исказа. У том светлу, ова анализа потенцијалних превода две популарне метонимије српске материјалне културе урађена је како би се показало да није увек могуће применити исти транслатолошки приступ, јер сваки појам који представља културолошки „осетљиву вредност” тражи од преводиоца да доноси „критичне” (Munday, 2012, стр. 41) одлуке. При доношењу таквих одлука, преводац подједнако разматра и лингвистичке и културолошке критеријуме.

Методологија

Неколико истраживачких активности обухваћено је методологијом овог истраживања. Пре свега, било је потребно одабрати одређене појмове из српске материјалне културе који представљају транслатолошки изазов у поступку преношења језичког и културолошког значења са српског на енглески језик. У фази прелиминарног истраживања изабрали смо неколико текстова из области гастрономије, објављених у туристичким брошурама Туристичке организације Београда на енглеском језику. Текстови се жанровски најшире

могу одредити као некњижевни. Затим смо из текстова издвојили два најзаступљенија појма (ракија и погача) и подвргнули их поступку транслатолошке анализе. Прво је спроведена дескриптивна анализа постојећих превода, а затим компаративна анализа појмова на два језика са циљем да се утврди да ли је успостављена интерлингвална еквиваленција. Резултати ових анализа довели су до закључака о актуелном транслатолошком стању у области елемената српске материјалне културе.

Анализа

Како бисмо разрешили термилошке недоумице, ваља поменути да ћемо у овом раду користити термин *транслатолошке стратегије*, а не *преводилачки пословици*, јер се стратегије користе на нивоу читавог дискурса док се поступци користе на појединачним примерима. Пошто је основна јединица превода контекст, смисленије је приликом анализе узети у обзир дискурс него изоловане примере. Када је реч о транслатолошким стратегијама које се могу примењивати на превођење културолошких појмова, као што су метонимије српске материјалне културе које се овде анализирају, треба поменути два различита приступа: форинизацију (отуђивање) и доместикацију (одوماћивање). Примењујући форинизацију, преводилац тежи да задржи културолошки обојене информације из изворног текста, чак и када тим поступком нарушава конвенције циљног језика и уводи нове речи односно појмове. С друге стране, доместикација настоји да изворни текст прилагоди циљном језику и припадајућој култури, чак и по цени да се одређени део „изворности” изгуби у преводу. Дакле, осим постизања значењске еквиваленције, преводилац треба да размишља и како један велики језик попут енглеског перципира не-англофону културу попут српске. Осим тога, треба имати у виду да се метонимија може превести директно на циљни језик или се може у језику циља наћи одговарајући израз који је културолошки одговарајући, а који не мора нужно да буде метонимијски (Littlemore, 2015, стр. 187).

Пример 1. Ракија

Први пример метонимије који ћемо анализирати односи се на изузетно културолошки обојену именицу *ракија*. Колика је важност овог производа (не само економски него и културолошки) говори и податак да су, на захтев Министарства културе Републике Србије, друштвене праксе и знања у вези са припремом и употребом ракије (конкретно, шљивовице) уврштене на Унескову репрезентативну листу нематеријалне културне баштине човечанства.⁵ Реч *ракија* налазимо у бројним метонимијским изразима: ’из њега

⁵ Видети Anonim, 2022.

говори ракија, ' (цела) кућа му поскакује од ракије, 'пуста ракија – кућу му растурила' (уз разне варијације, нпр. брак, породицу и сл.), као и у пословици „Јечам хрче, а ракија виче” (ко пије пиво, спаваће му се, док ракија подстиче агресивно понашање).

У преводу ове именице на енглески језик, могуће је применити неколико преводачких стратегија. Пре свега, примењујући стратегију форинизације могуће је задржати реч у енглеском, чиме би се обогатила лексика страног језика речју која циљној публици не мора нужно бити непозната имајући у виду бројне туристичке, књижевне, музичке и остале трендове. Ако се у преводу примењује ова стратегија, препоручљиво је направити мању модификацију у писању (спелингу) да би се избегао погрешан изговор речи на циљном језику (енглеском). Дакле, слово *j* би требало променити у ипсилон (енгл. *y*) ради очувања изворног изговора: *rakiya*. Ова енглеска реч се увелико виђа у називима угоститељских објеката широм Европе који се примарно баве промовисањем и продајом разних врста ракија тзв. ракија баровима.

С друге стране, могуће је у преводу акценат ставити на састав овог пића у жељи да се изворној публици пренесе и та значајна културолошка информација. У том случају, примењује се стратегија доместикације јер се значење речи преноси домаћим речима. У зависности од тога од ког воћа се одређена ракија производи, на енглеском можемо користити преводне еквиваленте који покривају значење шљивовице (енгл. *plum brandy*), дуњеваче (енгл. *quince brandy*), јабуковаче (енгл. *apple brandy*) итд. Ако је ракија добијена у домаћој производњи, а не у индустријској, онда и ту информацију можемо понудити у преводу (енгл. *homemade plum brandy*).

Наша дилема за примену ове стратегије иде у два правца. Најпре, енглеска реч *бренди* (енгл. *brandy*) не одговара у потпуности значењу које обухвата реч *ракија* у српском. Како наводи *Енциклопедија британика*, бренди покрива значење алкохолног пића које се дестилише од вина, односно прави првенствено од грозђа, али може и од неке друге воћне смеше (*Encyclopaedia Britannica*, 2022). Из овога можемо закључити да би значењски реч *brandy* више одговарала нашем вињаку. Енциклопедија, такође, наводи да је значење ове именице могуће ближе одредити ако у премодификацији имамо неку другу врсту воћа (као што смо навели у примерима). Ипак, остаје дилема да ли изворног говорника енглеског језика та реч упућује на значење жестоког алкохолног пића које нема много шта заједничког са вином, као што је ракија, или пак на значење које је ближе неком пићу које у основи има вино, самим тим на неку територију у којој се примарно и традиционално производи (као што је Француска). У овом контексту, још већи проблем представља преводна еквиваленција појма ракије која се прави од грозђа (лоза, комовица), јер бисмо као циљни термин добили *grape brandy*, што би у циљном језику била одређена редунданција јер се подразумева да се бренди прави од грозђа. Пошто је намера ауторке овог текста да понуди

одређена решења за проблеме о којима говори, можемо предложити да се приликом примене доместикације реч бренди замени речју која носи значење жестоко пиће (*spirit*), а да се задржи именица у премодификацији која упућује на врсту воћа од ког се пиће прави (*quince spirit*).

Друга дилема коју имамо када је реч о примени стратегије доместикације јесте значењски проблем који се јавља при преводу термина *шљивовица* (ракија која се прави од шљиве). Наиме, за овај појам у енглеском постаје разне варијанте писања ако се употребљава стратегија форинизације. Неке од њих су: *slivovitz*, *slivovitza*, *slivovitsa*, *šljivovica*, *slivovica*. За оне говорнике који се разумеју у жестока пића, ово су разумљиве речи које не треба да прати појашњење да је реч о ракији од шљиве. Сматрамо да преводиоца не треба да обесхрабри чињеница да слични преводни еквиваленти не постоје за друге врсте ракије, већ да ову реч у било ком ортографском облику треба пласирати у енглески језик. Ако преводилац сматра да је потребно и ако то одговара конвенцијама и форми текста (нпр. ако није реч о налепници или етикети за производ), може се у фусноти детаљније објаснити културолошко и лингвистичко значење речи шљивовица. Ипак, треба пазити да се текст не оптерети фуснотама, те се краће објашњење може укључити унутар текста (нпр. *plum-based spirit slivovitz*).

Још једна преводилачка дилема коју у оваквом разматрању треба поменути јесте ситуација када за одређене врсте ракије постоје речничка решења која нуде конкретне појмове као преводне еквиваленте. На пример, за превод речи *јабуковача* понуђено је решење *cider*, а за превод речи *медовача* – *mead*. У формалном смислу, овде јесте реч о апсолутној еквиваленцији, али да погледамо и семантички и културолошки смисао. Енглеска именица *mead* означава ракију која се добија ферментацијом меда уз додатак воде и евентуално квасца. Медовача се добија од ферментисаног медног раствора, самим тим нема значењске препреке да *медовачу* преводимо речју *mead*. Проблем се може појавити ако преводимо текст у ком се поред *медоваче* јављају термини *медовина* и *медушка*, који нису синоними већ означавају различита пића: *медовина* је вино од меда или са додатком меда, а *медушка* је било која воћна ракија у коју је додат мед. Преводилац мора бити изузетно креативан да би превео све ове значењске и културолошке нијансе. Други пример може изазвати још већу главобољу: *cider* у енглеском означава безалкохолно пиће или пиће са малим процентом алкохола, док *јабуковача* означава ракију од јабуке. У том смислу боље би било на енглеском користити баш тај израз (ракија од јабуке, односно *apple spirit*), јер он тачније преноси изворно значење.

Најзад, треба имати у виду да је могуће и комбиновати неке од наведених стратегија, нарочито у некњижевним текстовима. На пример, Туристичка организација Београда одлучила је да у својој брошури на енглеском „Мапа за младе” (*A Map for the Young*) примени апсолутну форинизацију, односно

да реч не прилагоди циљном језику ни ортографски у наслову одељка који говори о ракији, али да у самом делу текста у ком се описује ово пиће, ипак доместикацијом приближи и објасни овај појам:

Rakija

The good **spirit** of Belgrade. This escort of wild Belgrade nights stays in your body for a day after consumption making you wonder: "Did I really need this?" and thinking: "Never again." Still, as the night approaches the never again is forgotten and a new round of **plum, quince, grape, Williams pear brandy** pushes the night in the fast lane.

На овај начин, читаоци и страни туристи ће научити српску реч за нешто што јесте обележје традиционалне српске културе, умеће да препознају реч у картама пића у угоститељским објектима, а уједно неће остати ускраћени за објашњење о каквом пићу се у ствари ради. Због тога можемо рећи да је комбиновање стратегија у овом примеру успешно. Такође, преводиоца треба похвалити због успешно искоришћене двозначности енглеске именице *spirit*, која на енглеском може имати значење сасвим различито од жестоког пића (у овом случају: добри дух Београда).

Када је реч о превођењу раније наведених метонимија, са циљем постизања еквиваленције, било значењске, било језичке, потребно је да применимо транслатолошку адаптацију у већој или мањој мери. На пример, метонимију можемо задржати у преводу израза 'из њега говори ракија' (енгл. *It's not him, it's rakiya speaking*) или преводилац може одлучити да предност да значењу и уради културолошки неутралан превод (енгл. *It's not him, it's the brandy speaking*). Слично томе, преводилац има више могућности и за превод метонимијског израза 'цела кућа му поскакује од ракије', јер може употребити један од бројних одговарајућих израза у енглеском који не преносе ономатопеју (нпр. *Everybody in that house is as drunk as a lord / a skunk / a fiddler*) или пак преносе појам поскакивања и стварања цике и вике, чиме би превод био ближи изворном изразу (нпр. *Everybody in that house is roaring drunk*). Иако се начелно слажемо да инсистирање на дословном преводу елемената културе може изазвати разне преводне промашаје, културолошке погрешке и изневеривање садржаја (Ivir, 1985, стр. 63), сматрамо да се ова преводилачка стратегија може применити на оне елементе културе који су у изворном језику толико семантички транспарентни да дослован превод не би произвео неразумевање. У неком ширем контексту, дослован превод нашег примера (енгл. *The whole house is bouncing with/from rakiya*) представљао би јасан и разумљив садржај за англофоног изворног говорника. Слично се може приступити преводу метонимије 'Ракија му кућу растурила' (уз разне варијације: 'Пуста ракија му растурила брак/породицу/живот'). Значење би се могло пренети не-метонимијским описом онога што се догодило (нпр. *Drinking destroyed his house/marriage/family/life*). Друга могућа преводилачка

стратегија је хиперонимија односно употреба генеричке именице (нпр. *Alcohol ruined his life*). Поред ових решења, у неком ширем контексту у ком је конзумент превода претходно упознат са културолошким појмом ракије, преводилац би се могао одлучити и за дословно превођење метонимије (нпр. *rakiya ruined his house/family*) ако је сигуран да то решење не би довело до неразумевања. Ипак, ако преводилац тежи да задржи идиоматску природу израза, могао би се одлучити да примени транслатолошку стратегију замене којом се одређени сегмент изворног текста у преводу замењује лингвистички различитом, али садржајно и појмовно идентичном или блиском вредношћу. У том случају, наведена метонимија би се могла заменити енглеском метонимијом: *The devil lives in a bottle* (Ђаво живи у флаши) или *Alcohol and love don't mix* (Љубав и алкохол не могу заједно).

Најзад, при анализи транслатолошких стратегија за превођење метонимија у народним пословицама и изрекама, треба имати у виду да дословно превођење односно превођење реч по реч не постоји као могућност. Такав транслатолошки приступ би пословицу семантички разорио, учинио је смешном или бесмисленом, или претворио у обичну изјавну реченицу која не би пренела културолошки садржај (Ivir, 1985, стр. 129). Дакле, преводна дословност би уништила „пословиичност”. Шта је онда преводиоцу чинити? За преводиоца би идеално решење било да пословици једног језика значењски и садржајно одговара нека пословица другог језика. Али, не можемо очекивати да то буде типична ситуација будући да су пословице израз традиције и културе једног народа, самим тим су и језички специфичне (Ivir, 1985, стр. 129). Пословица „Јечам хрче, а ракија виче” преноси значење – ко пије пиво, спаваће му се, док ракија подстиче агресивно понашање. С обзиром на то да је ракија елемент материјалне културе, преводилац не може очекивати да ову реч, односно пословицу, нађе у страној културној и језичкој баштини. У случају када преводилац не може одговарајућом пословицом верно да пренесе значење на страни језик, примењује се транслатолошка стратегија којом се пословиично изражено значење у једном језику преноси у други језик језичким изразом који није пословица (Ivir, 1985, стр. 130). Дакле, могле би доћи у обзир метонимије које садрже именицу пиво (енгл. *beer*): *Beer snores while spirits shout.* / *Beer snores, brandy shouts.* / *Beer snores, whiskey shouts.* У овим примерима дошло је до културолошке супституције именице *ракија*, уместо које су употребљени преводни еквиваленти ближи конзументима превода. Мишљења смо да у преводу не би требало употребити метонимију јечма (енгл. *barley*), јер се у англофоној култури и пиво и популарна жестока пића праве од јечма (виски, џин), те би се употребом ове енглеске именице изгубила кључна разлика у понашању особе која је пила пиво и особе која је пила ракију.

Пример 2. Погача

Други пример метонимије који ћемо овде анализирати односи се на јело – традиционалну српску погачу. Реч је богата културолошким значењем и анализом ћемо показати да у овом случају метонимија може бити транслатошко средство за премошћавање културолошких разлика. О важности погаче у српској обичајној пракси говори чињеница да се вековима гост дочекивао уз погачу и со, што је симболичан гест домаћинове добродошлице. Ове две намирнице су и у тешким историјским временима поседовала и најсиромашнија домаћинства тако да није чудно што су баш оне изабране да пошаљу поруку да је неко добродошао и да му се у кући у којој борави неће десити никакво зло. Реч *ђојача* присутна је у бројним метонимијама, од којих су многе временом постале народне мудрости. Можда је најпознатија она када кажемо да неко тражи хлеба преко погаче, чиме указујемо да је неко у нечему (не нужно у исхрани) прекомерно похлепан, алав и незасит. *Појача* је овде употребљена као метонимија за одређено благостање за које говорник сматра да је довољно и да тражење већег благостања говори о нечијој незајажљивости. Израз је и лексиколошки интересантан, јер указује да постоји семантичка разлика између хлеба и погаче, коју је потребно очувати избором одговарајућих преводних еквивалената, а не преносити на енглески језик једним „кровним” преводним еквивалентом (хиперонимом). Бројни су изрази којима се ово значење може пренети на енглески језик, од којих су неки метонимијски, неки идиоматски, а неки не-метонимијски и не-идиоматски (видети Kovačević, 1992, стр. 468).

Још једна народна мудрост ставља погачу у контекст скромности и штедљивости: „Зрно по зрно погача, камен по камен палача”. *Појача* је овде употребљена као метонимија за мало богатство које се може прикупити упорном штедњом. Као и у претходном примеру, значење ове пословице се може пренети на енглески језик одговарајућом пословицом (нпр. *Penny and penny will be many*) или неким другим (не)идиоматским изразом (видети Kovačević, 1992, стр. 542–543). Преводна решења су слична и када је реч о другим пословицама које садрже именицу *ђојача* (нпр. Сломљену погачу нико више не може слепити/саставити), када се говори о штети која је непоправљива. Оно што је најтежи задатак за преводиоца током превођења пословица јесте контекст у ком су у изворном тексту формулисане у неком властитом, идиосинкратичном смислу (нпр. „Зрно по зрно, стан на Врачару”, иронична метонимија у београдском урбаном жаргону за некога ко се брзо обогатио без великог рада). Поигравање изворним значењем тестира вештину преводиоца и даје му могућност да креативно интервенише.

За разлику од појма ракије код ког смо снажно афирмисали примену форинизације приликом превођења, овде смо мишљења да је доместикација примеренија преводилачка стратегија. Основни разлог за овакав

транслатолошки приступ је што реч *џоџача* није усвојена у европским културама и савременом животу у државама нашег континента на начин на који је лексема *ракија* постала општеприхваћена. Због тога ни ортографска, ни транскрипциона адаптација не би много помогла да се адекватно пренесе лексичко или културолошко значење обухваћено овом лексемом. Дакле, потребно је на неки начин циљној публици пренети смисао да је реч о округлом и пљоснатом најчешће пшеничном хлебу. Брзом претрагом неколико електронских речника и глосара примећујемо да се као преводни еквивалент углавном нуде две енглеске именице (*scones*, *bannock*). Сматрамо да ниједна од њих није одговарајуће преводилачко решење: прва указује на хлеб који је слadak, или заслађен и самим тим подсећа на колач, а друга, иако значењски нешто ближа изворном појму, носи културолошку одредницу Шкотске, јер означава шкотски традиционални хлеб који се меси од јечменог или овсеног брашна, а не од пшеничног, кукурузног, ражаног или неког другог брашна. Иако ове примедбе могу бити схваћене као транслатолошко цепидлачење, у комуникацији која обухвата не само језичке већ и културолошке поруке пожељно је превести све значењске нијансе. То је од посебне важности када су елементи културе обухваћени метонимијама, јер у супротном може доћи до „интеркултуролошког неспоразума” (Littlemore, 2015, стр. 171). Дакле, да бисмо постигли значењску и културолошку еквиваленцију, потребно је описно превести именицу *џоџача*, односно употребити краћу парафразу. Та преводилачка стратегија може да се примени на начин да се наглашава одређена карактеристика, а нека друга изоставља (нпр. да је реч о пљоснатом хлебу округлог облика – енгл. *round flatbread*, или да је реч о пљоснатом хлебу од пшеничног брашна – енгл. *wheat flatbread*, или да је реч о тесту које мора да се остави да расте пре него што се испече – енгл. *wheat soda bread*). У сваком од ових преводилачких решења изостављен је одређени део значења, односно присутно је парцијално преношење значења. Такође, могуће је у опису задржати све елементе припреме и изгледа погаче (енгл. *round wheat flatbread*), испред чега би се могла додати и етнографска одредница (енгл. *Serbian round wheat flatbread*), чиме би се указало на културолошку специфичност појма. Најзад, постоји могућност да преводилац паралелно примени форинизацију и доместикацију тако што ће писање изворне речи прилагодити енглеском језику и у текст укључити краће објашњење појма: *pogača, a kind of Serbian flatbread*. Сва ова решења су применљива, а пре свега зависе од контекста, врсте текста и склоности преводиоца ка одређеним преводилачким стратегијама. Постоје специфичне врсте превода које диктирају одређена преводилачка решења. Осим тога, извесно је да неће сваки преводилац имати исто решење у истој или сличној преводилачкој ситуацији. Имајући у виду да су метонимије подједнако присутне и у писменом и у усменом изражавању, преводилачка решења која су сажетија и концизнија примеренија су усменом превођењу, а опширнија и детаљнија

решења писменом. Најзад, када је реч о превођењу пословица и изрека, односно о културолошки обојеним појмовима који се налазе у њима, мишљења смо да је потребно у језику циља пронаћи изразе који носе еквивалентно значење, без обзира на то да ли ти изрази садрже лексеме које су, изоловано посматрано, одговарајући преводни еквиваленти за лексеме изворног израза. На овај начин, метонимија постаје и преводилачки поступак, а не само задатак. Погледајмо, на пример, хипотетички дијалог између две особе:

А: Купила сам јутрос погачу.

Б: Црну или белу?

У датом контексту лако се разуме имплицитно значење питања – да ли је реч о погачи која се прави од црног или белог брашна. У данашње време, контекст нам говори да особа Б исказује на овај начин интересовање за здравију исхрану. Превод ове говорне метонимије никако не може бити дослован, јер црна погача (енгл. **black flatbread*) у енглеском језику не носи никакво значење. Такође, није потребно ни да преводилац дубље разматра који ће од наведених преводних еквивалената изабрати, јер овде реч *њојача* не носи културолошко значење. Дакле, адекватно преводилачко решење било би оно које би пренело метонимију односно бригу говорника о томе да ли је купљена здравија или мање здрава погача (нпр. *White or rye flatbread?*, *White or wholegrain?* и сл.). Улога преводиоца у оваквим ситуацијама је да омогући да метонимија не буде баријера у комуникацији.

Због ограничења дужине текста, у овом раду не можемо разматрати више од два примера, али у некој будућој студији требало би на сличан начин анализирати транслатолошке стратегије за превођење још неких обележја српске материјалне и духовне културе, као и још неких гастрономских појмова који су део српског културног идентитета (нпр. чесница, проја).

Закључак

Закључак до ког нас је анализа довела јесте да не постоји универзални транслатолошки „рецепт” који би се могао применити у поступку превођења метонимије, као и да је у преводилачкој пракси превођење метонимије у великој мери условљено контекстом. Ако метонимију посматрамо као когнитивну и лингвистичку стенографију (Littlemore, 2015), онда превођење метонимије мора представљати верно, али ефектно тумачење стенографских симбола тако да преводилац понекад мора да занемари чињеницу да је лингвиста и усредреди се на питање – која публика ће конзумирати превод.

Навешћемо и неколико општијих закључака. Пре свега, можемо приметити да је метонимија један посебан начин изражавања који има за циљ да постигне одређени ефекат у комуникацији: да привуче пажњу и буде што концизнији и економичнији. Неке метонимије су толико популарне

да су ушле у речнике као устаљени изрази, док су неке друге настале услед персонализоване употребе. Преводачке стратегије које користимо при превођењу метонимија могу обухватити дословно превођење, парафразу, адаптацију. Најтеже је преводити оне метонимије које обилују културолошким референцама и ту преводилац мора бити изузетно довитљив. Сви ови закључци указују да постоји потреба за подробнијим изучавањем превођења метонимије, односно разних могућности да се метонимијска значења пренесу на други језик. Дobar пример за таква изучавања било би проучавање превођења лажних парова из којих је настало неколико добрих приручника за превођење лажних парова (Б. Хлебџ – *Речник лажних йарова*, Ж. Ковачевић – *Лажни йријайшељи у енїлеском језику – замке дословної йревођења*). Стварањем сличног приручника за превођење популарних метонимија омогућило би се да метонимија и у области транслатологије изађе из сенке метафоре.

Извор

A Map for the Young. (2017). Beograd: Turistička organizacija Beograda.

Литература

- Аристотел. (1955). *О йесничкој уметносїи*. Београд: Култура.
- Тартаља, И. (1998). *Теорија књижевносїи*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Тасић, М. и Стаменковић, Д. (2014). Метонимија: од маргинализованог тропа до централног појмовног механизма. У: В. Лопичић и Б. Мишић-Илић (ур.), *Језик, књижевносїи, марїинализација – језичка исїраживања, зборник радова* (стр. 251–262). Ниш: Филозофски факултет. <https://doi.org/10.13140/RG.2.1.4114.5048>
- Anonim. (2022, 1. децембар). Šljivovica uvrštena na Uneskovu listu nematerijalnog kulturnog nasleđa čovečanstva. *Danas Online*, 1.
- Brandy. (n.d.). *Encyclopaedia Britannica*. Преузето 1. децембра 2022. са: <https://www.britannica.com/topic/brandy>
- Haicui, Z. (2014). On metonymy and its translation. *World Journal of English Language*, 4(4), 28–34. <https://doi.org/10.5430/wjel.v4n4p28>
- Ivir, V. (1985). *Теорија и техника превођења*. Sremski Karlovci: Centar „Karlovačka Gimnazija”.
- Jakobson, R. (1987). *Language in Literature*. Cambridge, Mass.: Harvard UP.
- Kovačević, Ž. (1992). *Srpsko-engleski rečnik idioma, izraza i izreka*. Beograd: „Filip Višnjić” – Draganić – Alfa.
- Littlemore, J. (2015). *Metonymy – Hidden Shortcuts in Language, Thought and Communication*. Cambridge: CUP.
- Lodge, D. (1977). *Načini modernog pisanja – metafora, metonimija i tipologija moderne književnosti*. Zagreb: Globus – Stvarnost.

- Munday, J. (2012). *Evaluation in Translation: Critical Points of Translator Decision-Making*. London: Routledge.
- Pym, A. (2010). *Exploring Translation Theories*. London: Routledge.
- Venuti, L. (2008). *The Translator's Invisibility: A History of Translation* (2nd edition). London: Routledge.

Mirjana M. DANIČIĆ

University of Belgrade

Faculty of Philology

English Language and Literature Department

Belgrade (Serbia)

Two Metonymies of Serbian Material Culture in Translation

Summary

Over the past decades, metonymy has evolved from a poetic device to a conceptual system grounded in human experience. The aim of the paper is to investigate translation strategies which may be applied to the translation of popular Serbian cultural metonymies into English. The translation-related analysis focuses on the degree of translation equivalence achieved when a culture-specific term is conveyed into the target culture, or the extent of its adaptation when direct equivalence is lacking.

The two analyzed examples (Serbian: *rakija*, *pogača*) are taken from the domain of gastronomy, one of the striking epitomes of material culture. The findings of the research show that there is no universal translation “recipe” which may be applied in the process of metonymy translation, and that in translation practice, metonymy translation is largely context-based.

Keywords: translation studies; metonymy; culture-specific items; translation equivalence; domestication; foreignization.

Овај чланак је објављен и дистрибуира се под лиценцом *Creative Commons ауторско-некомерцијално 4.0 међународна* (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

This paper is published and distributed under the terms and conditions of the *Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International* license (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).